

Téma 4.: Pravděpodobnostní funkce, hustoty a distribuční funkce v systému STATISTICA, výpočet pravděpodobností pomocí distribučních funkcí

Systém STATISTICA vytváří grafy hustot a distribučních funkcí mnoha spojitých rozložení, umí stanovit hodnotu distribuční funkce či počítat 1 - hodnota distribuční funkce. Slouží k tomu Pravděpodobnostní kalkulátor v menu Statistiky. Hodnoty pravděpodobnostních funkcí, hustot a distribučních funkcí lze počítat též pomocí funkcí implementovaných v položce „Dlouhé jméno“ proměnné. Zaměříme se na binomické rozložení, Poissonovo rozložení, rovnoměrné spojitě rozložení, exponenciální rozložení a normální rozložení.

Binomické rozložení $Bi(n, Q)$

Náhodná veličina X udává počet úspěchů v posloupnosti n nezávislých opakovaných pokusů, přičemž pravděpodobnost úspěchu je v každém pokusu Q . Píšeme $X \sim Bi(n, Q)$.

$$P(X=x) = \binom{n}{x} Q^x (1-Q)^{n-x} \quad \text{pro } x=0, \dots, n$$

jinak 0

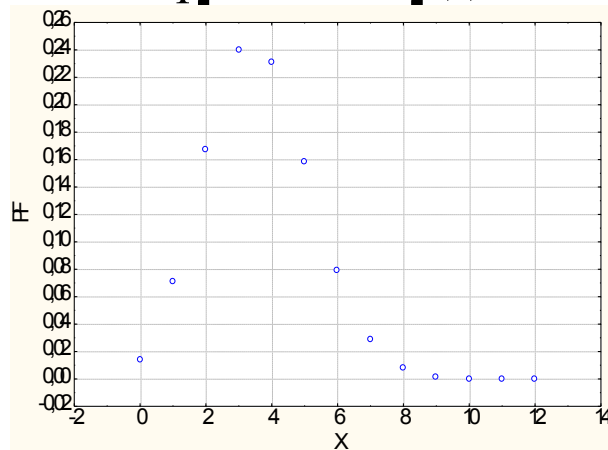
Kreslení grafů funkcí P_X a F_X v systému STATISTICA

Ukážeme si, jak získat grafy pravděpodobnostní a distribuční funkce náhodné veličiny $X \sim Bi(12, 0,3)$. Vytvoříme nový datový soubor o 3 proměnných a 13 případech. První proměnnou nazveme X a uložíme do ní hodnoty 0, 1, ..., 12 (do Dlouhého jména napíšeme =v0-1). Druhou proměnnou nazveme PF a uložíme do ní hodnoty pravděpodobnostní funkce (do Dlouhého jména napíšeme příkaz =Binom(x;0,3;12)). Třetí proměnnou nazveme DF a uložíme do ní hodnoty distribuční funkce (do Dlouhého jména napíšeme příkaz =IBinom(x;0,3;12)).

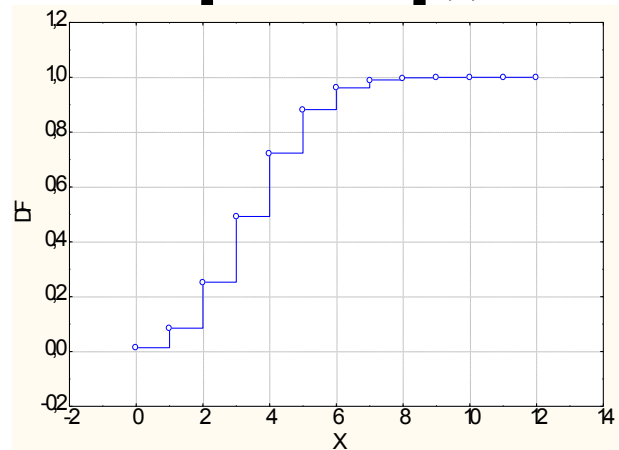
Graf pravděpodobnostní funkce: Grafy – Bodové grafy – Proměnné X, PF – OK – vypneme Lineární proložení – OK.

Graf distribuční funkce: Grafy – Bodové grafy – Proměnné X, DF – OK – vypneme Lineární proložení – OK – 2x klikneme na pozadí grafu – Graf:Obecné – zaškrtneme Spojnice – Typ spojnice: Schod – OK.

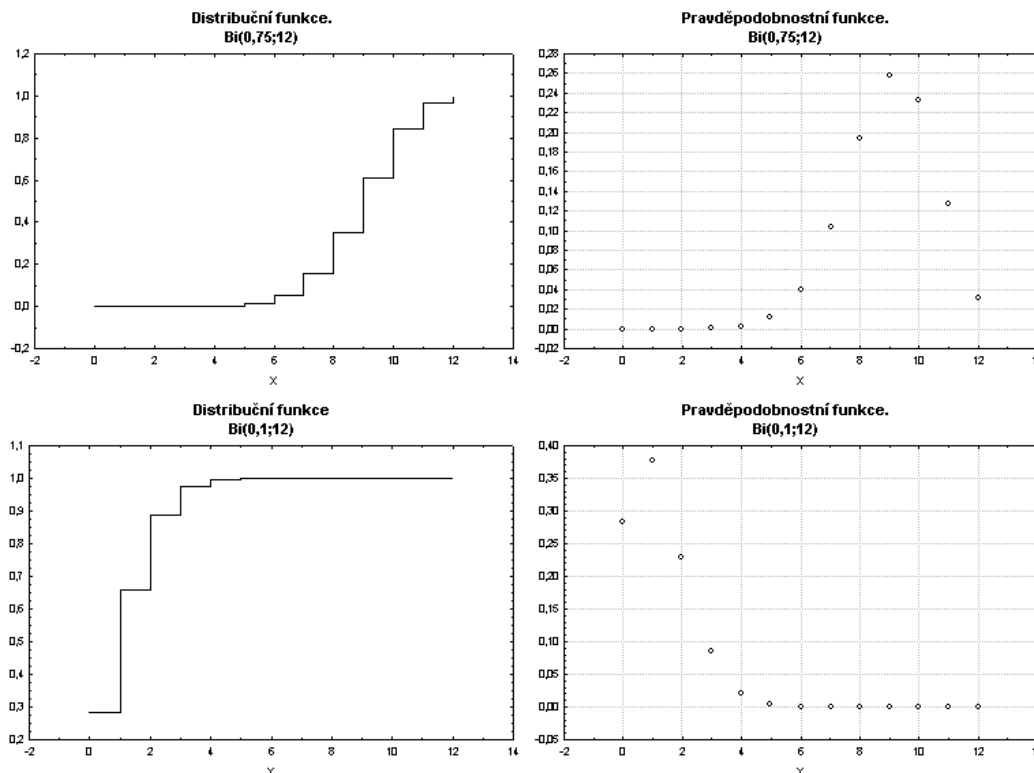
Graf funkce P_X rozložení $Bi(12, 0,3)$

Graf funkce F_X rozložení $Bi(12, 0,3)$

Analogickým způsobem můžeme získat grafy pravděpodobnostních distribučních funkcí binomického rozložení pro různá Π a Q sledovat vliv těchto parametrů na vzhled grafů.

Poissonovo rozložení $Po(\lambda)$

Náhodná veličina X udává počet událostí, které nastanou v jednotkovém časovém intervalu (resp. v jednotkové oblasti), přičemž k událostem dochází náhodně, jednotlivě a vzájemně nezávisle. Parametr λ je střední počet těchto událostí. Píšeme $X \sim Po(\lambda)$.

$$P(X=x) = \begin{cases} \frac{\lambda^x}{x!} e^{-\lambda} & \text{pro } x=0,1,2,\dots \\ 0 & \text{jinak} \end{cases}$$

Kreslení grafů funkcí π a Φ v systému STATISTICA

Při tvorbě grafů pravděpodobnostní a distribuční funkce náhodné veličiny s Poissonovým rozložením, např. $X \sim Po(\lambda)$, postupujeme podobně jako u binomického rozložení, ale v datovém souboru bude 16 případů a použijeme funkce Poisson(x;5) a IPoisson(x;5).

Příklad 1.: Při provozu balicího automatu vznikají během směny náhodné poruchy, které se řídí rozložením $Po(2)$. Jaká je pravděpodobnost, že během směny dojde k aspoň jedné poruše?

Řešení: X – počet poruch během směny, $X \sim Po(2)$, $P(X \geq 1) = 1 - P(X < 1) = 1 - P(X = 0) = 1 - \frac{2^0}{0!} e^{-2} = 1 - e^{-2} = 0,8647$.

Návod na výpočet pomocí systému STATISTICA: Otevřeme nový datový soubor o jedné proměnné a jednom případě. Do Dlouhého jména této proměnné napíšeme =1-IPoisson(0;2). Dostaneme výsledek 0,8647.

Rovnoměrné spojité rozložení $Rs(a, b)$

Hustota pravděpodobnosti náhodné veličiny X je konstantní na intervalu (a, b) a plocha pod křivkou hustoty tvoří obdélník.

Píšeme $X \sim Rs(a, b)$.

$$f^X = \begin{cases} \frac{1}{b-a} & \text{pro } x \in (a, b) \\ 0 & \text{jinak} \end{cases}, \Phi^X = \begin{cases} 0 & \text{pro } x \leq a \\ \frac{x-a}{b-a} & \text{pro } x \in (a, b) \\ 1 & \text{pro } x > b \end{cases}$$

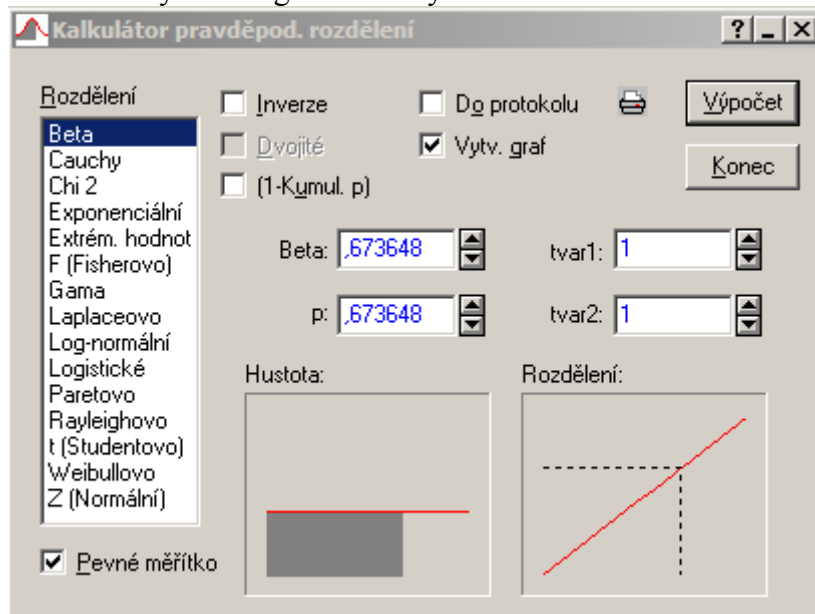
STATISTICA umí pracovat pouze s rozložením $Rs(0,1)$, které je speciálním případem beta rozložení s parametry 1, 1. (Poučení o beta rozložení – viz např. Jiří Anděl: Matematická statistika. SNTL/ALFA, Praha 1978.). Náhodnou veličinu $X \sim Rs(a, b)$ musíme transformovat

na náhodnou veličinu $Y \sim Rs(0, 1)$ pomocí vztahu: $Y = \frac{X-a}{b-a}$.

Použití systému STATISTICA:

První možnost: Statistika – Pravděpodobnostní kalkulátor – Rozdělení – Beta – tvar 1 - napíšeme 1, tvar 2 – napíšeme 1. STATISTICA vykreslí graf hustoty a distribuční funkce rozložení $Rs(0,1)$. Pokud zaškrtneme volbu Vytv. graf a klikneme na Výpočet, dostaneme v okně grafů graf hustoty a distribuční funkce.

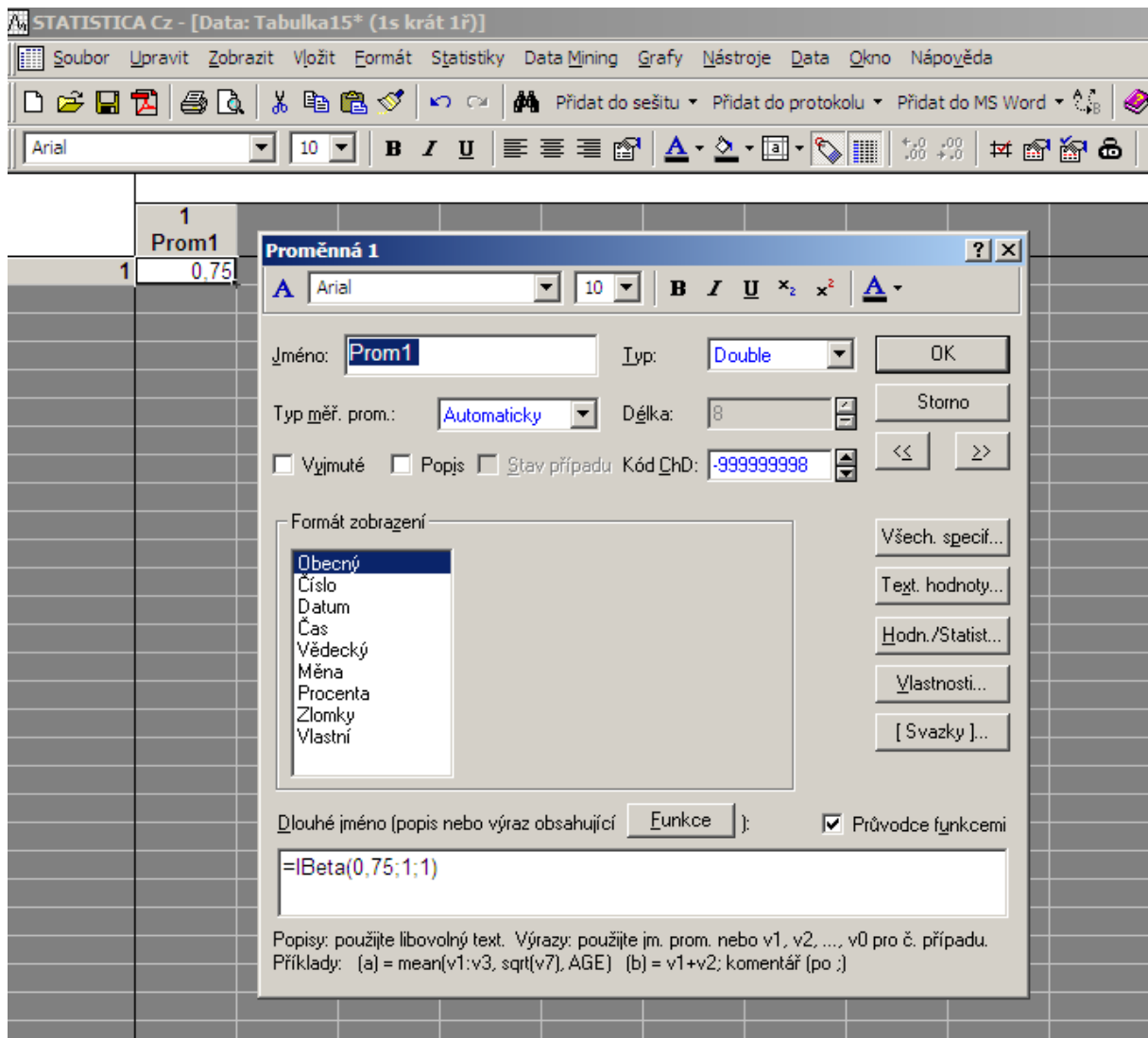
Ilustrace: Vytvoření grafů hustoty a distribuční funkce náhodné veličiny $X \sim Rs(0, 1)$.

Šedá plocha pod grafem hustoty má velikost 0,673648 (implicitní volba, lze samozřejmě měnit od 0 do 1), hodnota distribuční funkce v bodě 0,673648 je 0,673648 (značeno šrafovaně).

Druhá možnost: Výpočet hodnoty distribuční funkce pomocí funkcí implementovaných v položce „Dlouhé jméno“: Otevřeme nový datový soubor o jedné proměnné a jednom případě. V položce „Dlouhé jméno“ této proměnné použijeme funkci $IBeta(x;1;1)$, kde $x \in (0, 1)$ je argument distribuční funkce.

Ilustrace: Zjistíme hodnotu distribuční funkce náhodné veličiny $X \sim Rs(0, 1)$ v bodě 0,75.

Příklad 2.: Na automatické lince se plní láhve mlékem. Působením náhodných vlivů množství mléka kolísá v intervalu(980 ml, 1020 ml). Každé množství mléka v tomto intervalu považujeme za stejně možné. Jaká je pravděpodobnost, že v náhodně vybrané láhvi bude aspoň 1010 ml mléka?

Řešení:

X – množství mléka v náhodně vybrané láhvi, $X \sim R_s(980, 1020)$,

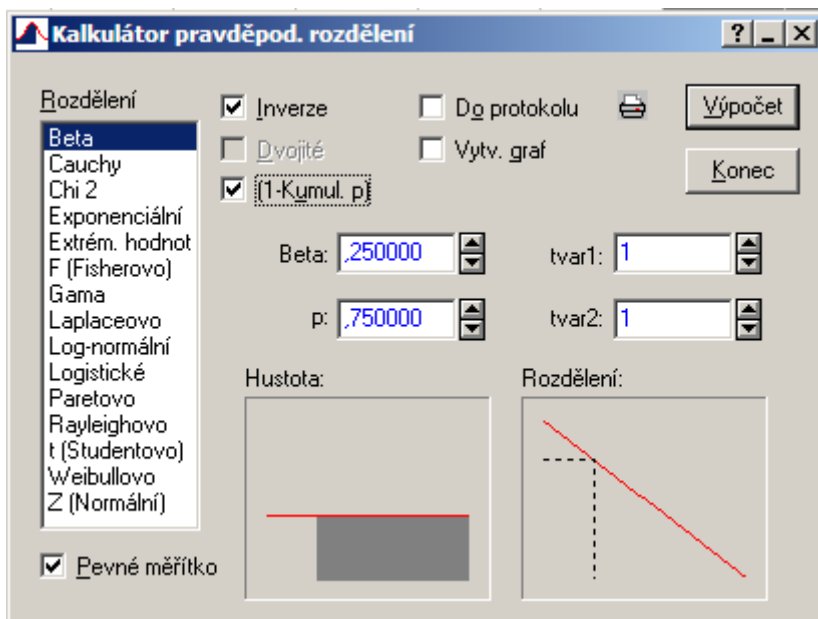
$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{200} & \text{pro } x \in [980, 1020] \\ 0 & \text{inak} \end{cases}, P(X \geq 1010) = \int_{1010}^{1020} \frac{1}{200} dx = \frac{1}{200} \cdot 10 = 0,05$$

Návod na výpočet pomocí systému STATISTICA: Abychom mohli použít systém STATISTICA, musíme náhodnou veličinu $X \sim R_s(980, 1020)$ transformovat na náhodnou

veličinu $Y \sim R_s(0, 1)$: $Y = \frac{x - 980}{200}$. Pak

$$P(X \geq 1010) = P\left(\frac{x - 980}{200} \geq \frac{1010 - 980}{200}\right) = P(Y \geq 0,15) = \int_{0,15}^1 2y dy = 0,125$$

První možnost: Statistika – Pravděpodobnostní kalkulátor – Rozdělení – Beta – tvar 1 - napíšeme 1, tvar 2 – napíšeme 1, do okénka Beta napíšeme 0,75, zaškrtneme 1-Kumul. p a v okénku p se objeví 0,25.

Druhá možnost: Otevřeme nový datový soubor o jedné proměnné a jednom případě. Do dlouhého jména této proměnné napíšeme =1-IBeta(0,75;1;1). Dostaneme výsledek 0,25.

Exponenciální rozložení $Ex(\lambda)$

Náhodná veličina X udává dobu čekání na příchod nějaké události, která se může dostavit každým okamžikem se stejnou šancí bez ohledu na dosud pročekanou dobu. (Jde o tzv. čekání bez paměti.) Přitom $\frac{1}{\lambda}$ vyjadřuje střední dobu čekání. Náhodná veličina $X \sim Ex(\lambda)$ má hustotu

$$f(x) = \begin{cases} \lambda e^{-\lambda x} & \text{pro } x \geq 0 \\ 0 & \text{jinak} \end{cases}$$

Použití systému STATISTICA:

První možnost: Ve volbě Rozdělení vybereme Exponenciální, do okénka lambda napíšeme hodnotu parametru λ . Hodnotu distribuční funkce v bodě x zjistíme tak, že do okénka označeného X napíšeme dané x a po kliknutí na Výpočet se v okénku p objeví hodnota distribuční funkce.

Druhá možnost: Výpočet hodnoty distribuční funkce pomocí funkcí implementovaných v položce „Dlouhé jméno“: Otevřeme nový datový soubor o jedné proměnné a jednom případě. V položce „Dlouhé jméno“ této proměnné použijeme funkci IExpon(x;lambda).

Příklad 3.: Doba do ukončení opravy v opravě obuvi je náhodná veličina, která se řídí exponenciálním rozložením se střední dobou opravy 3 dny. Jaká je pravděpodobnost, že oprava bude ukončena do dvou dnů?

Řešení: $X \sim Ex(1/3)$, $P(X \leq 2) = \int_0^2 e^{-x/3} dx = \left[-3e^{-x/3} \right]_0^2 = -3e^{-2/3} + 3 = 3(1 - e^{-2/3}) \approx 48\%$

Návod na výpočet pomocí systému STATISTICA:

První možnost: Do okénka lambda napíšeme 0,3333, do okénka exp. napíšeme 2 a po kliknutí na Výpočet se v okénku p objeví 0,4866.

Druhá možnost: Otevřeme nový datový soubor o jedné proměnné a jednom případě. Do dlouhého jména této proměnné napíšeme =IExpon(2;1/3). Dostaneme 0,4866.

Příklad 4.: Doba (v hodinách), která uplyne mezi dvěma naléhavými příjmy v jisté nemocnici, se řídí exponenciálním rozložením se střední dobou čekání 2 h. Jaká je pravděpodobnost, že uplyne více než 5 h bez naléhavého příjmu?

Výsledek: $X \sim \text{Ex}(1/2)$, $P\{X > 5\} = 0,08$

Normální rozložení $N(\mu, \sigma^2)$

Náhodná veličina $X \sim N(\mu, \sigma^2)$ má hustotu $\varphi = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}}$. Pro $\mu = 0, \sigma^2 = 1$ se jedná o standardizované normální rozložení, píšeme $U \sim N(0, 1)$. Hustota pravděpodobnosti má v tomto případě tvar $\varphi(u) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{u^2}{2}}$.

Použití systému STATISTICA:

První možnost: Ve volbě Rozdělení vybereme Z (Normální), do okénka průměr napíšeme hodnotu μ a do okénka Sm. Odch. napíšeme hodnotu σ . Hodnotu distribuční funkce v bodě x zjistíme tak, že do okénka označeného X napíšeme dané x a po kliknutí na Výpočet se v okénku p objeví hodnota distribuční funkce.

Druhá možnost: Výpočet hodnoty distribuční funkce pomocí funkcí implementovaných v položce „Dlouhé jméno“: Otevřeme nový datový soubor o jedné proměnné a jednom případě. V položce „Dlouhé jméno“ této proměnné použijeme funkci INormal(x;mu;sigma).

Příklad 5.: Výsledky u přijímacích zkoušek na jistou VŠ jsou normálně rozloženy s parametry $\mu = 550$ bodů, $\sigma = 100$ bodů. S jakou pravděpodobností bude mít náhodně vybraný uchazeč aspoň 600 bodů?

Řešení:

X – výsledek náhodně vybraného uchazeče, $X \sim N(550, 100^2)$, $P(X \geq 600) = 1 - P(X \leq 600) + P(X = 600) = 1 - P(X \leq 600) = 1 - P\left(\frac{X - 550}{100} \leq \frac{600 - 550}{100}\right) = 1 - P\left(U \leq \frac{600 - 550}{100}\right) = 1 - \Phi(0,5) = 1 - 0,69146 = 0,30854$.

Návod na výpočet pomocí systému STATISTICA:

První možnost: Do okénka průměr napíšeme 550, do okénka Sm. Odch. napíšeme 100, do okénka X napíšeme 600, zaškrtneme 1-Kumul. p a v okénku p se objeví 0,308538.

Druhá možnost: Otevřeme nový datový soubor o jedné proměnné a jednom případě. Do dlouhého jména této proměnné napíšeme $=1 - \text{INormal}(600;550;100)$. Dostaneme 0,3085.

Příklad 6: Životnost baterie v hodinách je náhodná veličina, která má normální rozložení se střední hodnotou 300 hodin a směrodatnou odchylkou 35 hodin. Jaká je pravděpodobnost, že náhodně vybraná baterie bude mít životnost

- aspoň 320 hodin?
- nejvýše 310 hodin?

Výsledek:

ad a) $P\{X \geq 320\} = 0,284$

ad b) $P\{X \leq 310\} = 0,12$

Příklad 7.: Na výrobní lince jsou automaticky baleny balíčky rýže o deklarované hmotnosti 1000 g. Působením náhodných vlivů hmotnost balíčků kolísá. Lze ji považovat za náhodnou veličinu, která se řídí normálním rozložením se střední hodnotou 996 g a směrodatnou

odchylkou 18 g. Jaká je pravděpodobnost, že náhodně vybraný balíček rýže neprojde výstupní kontrolou, jestliže je povolená tolerance ± 10 g od deklarované hmotnosti 1000 g?

Výsledek:

$$P(X \notin [990, 1010]) = 2 \cdot P(X < 990) = 2 \cdot 0,0044 = 0,0088$$